

IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING IJTIMOIIY-IQTISODIY MOHIYATI

Qurbonova Feruza Dilshod qizi,
“Iqtisodiyot” ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotasiya:

Maqolada oxirgi yillarda davlat tomonidan qabul qilingan tadbirkorlik haqidagi O‘zbekiston Respublikasi qonunlari, tadbirkorlikni rivojlantirish, uni qo‘llab-quvvatlashni rag‘batlantirish bo‘yicha Respublika muvofiqlashtiruvchi kengashi faoliyatini faollashtirish to‘g‘risidagi mamlakat hukumati qarorlari, mikrokreditlashning yangi tartibi, litsenziyalash, ro‘yxatga olish, hisobga olish, hisobot hamda soliq solishning soddalashtirilishi mamlakatda kichik biznes subyektlari faoliyati va uni rivojlantirish uchun iqtisodiy muhitni ancha yaxshilash va mavjud muammolari, bu boradagi taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: modernizatsiyalash, xususiy tadbirkorlik, tadbirkor, tadbirkorlik, samara, kichik biznes, milliy mahsulot.

Iqtisodiy taraqqiyotning xilma-xil omillari ichida respublika fuqorolarining tadbirkorlik qobiliyatini rivojlantirish, insonning mustaqil xo‘jalik yuritish tashabbuskorligidan samarali foydalanishga imkon beruvchi iqtisodiy mehanizmni yaratish, tadbirkorlikning iqtisodiy o‘sishi, raqobatbardoshlik va uni jamiyat gullab-yashnashiga olib keluvchi yagona kuch sifatida tan olish ko‘proq ahamiyatga ega. O‘zbekistonda bozor islohotlarining hozirgi bosqichi iqtisodiyotni erkinlashtirish jarayoni bo‘lib, unda tadbirkorlikni rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Darhaqiqat O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Oliy Majlisga murojaatnomasida ta’kidlaganidek, “Tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish bo‘yicha yanada qulay sharoitlar yaratiladi”¹.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida bozor nazariyasiga javob bera oladigan ijtimoiy va iqtisodiy tushunchalar hamda atamalardan foydalanish qo‘l keladi. Iqtisodiy adabiyotlarda ko‘p uchraydigan, lekin kam o‘rganilgan, ammo aniq ifodasi haqida

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 2020 yil 29 dekabr

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th April, 2025

bir to'xtamga kelish shart bo'lgan "tadbirkor" va "tadbirkorlik" ham shunday atamalar sirasiga kiradi. Iqtisodiy nazariya evolyusiyasi nuqtai nazardan "tadbirkorlik" kategoriyasini o'rganish ahamiyatliroqdir. Bunda iqtisodiy kapitallarning iqtisodiy nazariyani modernizatsiyalashda tutgan o'rnini asoslash kifoya.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining ma'lumotiga ko'ra, dunyo aholisining mehnatga yaroqli qismidan qariyb 50 % kichik biznes bilan band bo'lib, turli tarmoqlarda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar hajmining milliy mahsulotdagi hisyasi 33 %dan 66 % gacha, yalpi ichki mahsulotdagi hisyasi esa 50 %dan 68 % gacha yetadi. Shu bilan bir vaqtda, hamma yerda kichik korxonalarning yangilari paydo bo'lib, ular soni ko'payib bormoqda va bu holat yaratilgan yangi muhit sharoitida o'zining samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatib turibdi.

Odatda, kichik biznes tadbirkorlik bilan ifodalanadi va bu jarayon uning hajmi kichikligini hisobga oladi. "Tadbirkorlik" va "tadbirkor" tushunchalari qadimgi davrdan boshlab rivojlanishga moyil bo'lib, har bir jamiyatda, mamlakatda takomillashib bordi. Qadimgi Rim qonunchiligida mashg'ulot, ish faoliyati, ayniqsa tijorat ishlari tadbirkorlik, deb yuritilgan. Tadbirkor bo'lib ijtimoiy jarayonda faol ishtirok etuvchi shaxs, ijaraga beruvchi inson yuzaga chiqqan.

O'rta asrlarda "Tadbirkor" tushunchasi bir necha mazmunga ega bo'lib: tashqi savdo bilan shug'ullanuvchi inson; paradlar, namoyishlar va turli ko'ngil ochar kechalarni tashkil qiluvchilar; yirik qurilishlar yoki ishlab chiqarish loyihalari bajarilishiga javob beruvchi shaxslar tushunilgan. XVII asrda tadbirkor odam deb, davlat bilan ma'lum bir hajmdagi ishni bajarish, yoki ma'lum bir mahsulotni avvaldan kelishilgan qiymati bo'yicha shartnoma asosida bajaruvchi shaxsga aytilgan. Shunday qilib, tadbirkor bo'lib mulk egasi hisoblanadi, uning faoliyati natijasidan oladigan foydasi yoki ko'radigan zarari uning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsiz ishlashi bilan aniqlanadi.

"Tadbirkorlik" tushunchasi iqtisodiy adabiyotlarda birinchi marta Parijda 1732 yilda chop etilgan tijoratning umumiy lug'atida bayon qilingan. Tadbirkor, deb

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th April, 2025

ishlab chiqarish va qurilishi obyekti bo'yicha o'ziga majburiyat olgan odamni tushunishgan.²

Shunday qilib, tarixiy jarayonlar nuqtai nazaridan birinchi tadbirkorlar bo'lib uni tashkil qiluvchi insonlar, so'ngra o'zlarining mulklarini xavfga qo'ygan mulk egalari hisoblanishgan. Shuning uchun ham "tadbirkorlik" tushunchasi mulk haqidagi tasavvur bilan bog'lanib, tadbirkorning xo'jalikka qo'shadigan moddiy hissasi asosida qayd qilingan. XVII asr adabiyotlarida savdogarni tadbirkor, deb atashdi va uni moliyachiga qarama-qarshi qo'ydi, XVIII asrda esa industrial xo'jalikning rivojlanishi tufayli tadbirkor, deb ish beruvchini hisoblay boshlashdi.

Hozirgi paytda ilmiy adabiyotda «tadbirkorlik» tushunchasi, mohiyati har xil izohlanadi. Hamma uchun qulay bo'lgan yoki an'anaviy yondashuvga ko'ra, tadbirkorlik – insonning qonun asosida faoliyat yuritishi uchun qayd qilingan ishlar va xizmatlarni bajarib, tizimli ravishda foyda ko'rish uchun xavf asosida amalga oshiradigan mustaqil faoliyatidir. Boshqacha qilib aytganda, tadbirkorlik – bu 1) insonlarni iqtisodiy faollik shakli, 2) bozor iqtisodiyoti institutlari, 3) innovatsiya jarayoni, 4) maksimal foyda olishga qaratilgan ijtimoiy munosabatlarning ma'lum tizimidir.

Tadbirkorlik ijtimoiy-iqtisodiy xodisa sifatida iqtisodiy hayot sharoitidan kelib chiqadigan iqtisodiy, huquqiy, psixologik va tarixiy munosabatlar yig'indisi hisoblangan ijtimoiy munosabatlarni o'zida gavdalantiradi.

Buning natijasida tadbirkorlik ma'lum bir ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikka erishadi, ya'ni mahsulot ishlab chiqarish va iste'mol qilish bo'yicha yangi munosabatlar shakllanadi.

Tadbirkorlikka nisbatan tamaddun nuqtai nazardan yondashib, Ye.V. Glushenko, A.I. Kapsov, Yu.V. Tixanrovovlar shuni qayd qilishadiki, u insoniyat tamadduni yaratuvchiligining boshlanishi va uning zaruriy elementi hisoblanadi. Tadbirkorlik ijtimoiy aloqalar dunyosi bilan duch kelib, avval unga moslashadi, keyin undan foydalanishga harakat qiladi, so'ngra o'zini amalga oshirilishini istab uni rivojlantirishga harakat qiladi, xususiy barqarorligini ta'minlash maqsadida bir me'yorga keltiradi, so'ngra yana ijtimoiy hayotga moslashadi va insonning qalb

² Блинов А.О. Малое предпринимательство. Организационные и правовые основы деятельности. - М., Экономика, 1998.С. 7-9.

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th April, 2025

qo‘ridan sug‘urilib chiqadi va o‘zida uning in‘ikosini aks ettirib, unga nisbatan teskari, yohud yuqoriga intiluvchi, yohud barbod qiluvchi ta‘sir ko‘rsatadi³. Tadbirkorlik tamadunning belgisi hisoblanib, insonlarni u yoki bu moddiy boyliklarni ishlab chiqarishda amalga oshiradigan hamkorlikdagi harakatini, ya‘ni odamlarni yashashi, hayot kechirishining barqaror kafolatini ta‘min etishi uchun zarur bo‘lgan insoniy munosabatlarni tashkil etishni tavsiflaydi.

Tadbirkorlikka bag‘ishlangan konsepsiyalarning barchasini iqtisodiy, sotsiologik va ijtimoiy yondashuv doirasidagi konsepsiyalarga ajratib ko‘rsatish mumkin. Ularni ajratish o‘lchami bo‘lib, bizning fikrimizcha, ishlab chiqarish jarayoni tahlili asos qilib olinadi, ya‘ni uning moddiy tomoni yoki inson mahsulot ishlab chiqarish jarayoni yoki insonni takror ishlab chiqarish jarayonidan iboratdir.

Ammo xo‘jalik hayotdagi o‘zgarishlarni tushuntirib beruvchi birinchi ijtimoiy g‘oyalar asosan iqtisodiy fanlar doirasida yuzaga keldi. Tadbirkorlikning mohiyatini ochib berish, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi jarayonidagi eng kerakli figura iqtisodiyot doirasida sodir bo‘ldi.

Tadbirkorlikni tatbiq etishda paydo bo‘lgan yangi bosqich D.Gelbreytning “Yangi industrial jamiyat” asari bilan bog‘liq. Bu iqtisodiy rivojlanish ma‘lum pog‘onaga o‘sishi sababli, ya‘ni ishlab chiqarish individual o‘sishtan yalpi standartlashgan shaklga o‘tishi bilan tavsiflanadi. Ushbu vaziyatda bozorni asta-sekin o‘rganish, talabni istiqbollashtirish, yangi texnologiya va materiallarni yaratish talab qilinadi. Yangi paradigmada boshqarish ratsionalizatsiyadan tashkiliy xulq tadbirkorligiga o‘tish tushuniladi. Bu doimiy ravishda erishilgan darajani o‘zgartirishdan, bo‘ljak imkoniyatlar va xavflarni oldindan bilish, global muqobil harakat yo‘llarini izlashdan iboratdir.

Tadbirkorlikning jamiyatni iqtisodiy rivojlanishida tutgan o‘rnini aniqlash uchun jahon va mamlakatimizdagi iqtisodiy, ilmiy g‘oyalardagi ilmiy xulosalarni mazmunan ko‘rib chiqamiz (1-jadval)

³Глушенко Е.В., Капцов А.Н., Тихонравов Ю.В. Основы предпринимательства. М.: Экономикс с. 16,17

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th April, 2025

1-jadval “Tadbirkor” va “tadbirkorlik” tushunchalari evolyusiyasi

Davr vaqti	Tushunchalar mazmuni
Oʻrta asr	Tadbirkor tashqi savdo bilan shugʻullanuvchi inson; koʻrgazmalar, namoyishlar yarmarkalar tashkilotchisi, qayta ishlab chiqarish va qurilish loyihalarini bajarishga javobgar shaxs
17 asr	Tadbirkor davlat bilan shartnoma tuzishda shartnoma qiymatini oldindan belgilaydigan shaxs. U shartnoma shartlarini bajarishda moliyaviy javobgarlikni toʻla oʻz zimmasiga oladi
1725 y.	Richard Kantilon: Tadbirkor-tavakkalchilik sharoitida harakat qiluvchi odam
1797 y.	Karno Bodo: Tadbirkor-tadbirkorlik ishiga javobgar shaxs; u korxona egasi, uni faoliyatini tashkil etuvchi, nazorat qiluvchi, rejalashtiruvchidir
1803 y.	Batis Sey: Tadbirkorlik darajada kapital daromadidan farqlanadi
1876 y.	Fransis Uoker har kim oʻz tashkilotchilik qobiliyatlariga koʻra foyda olishi, kapital berib, bunga foiz olish farqlarini ajrata olishi kerak
1934 y.	Yozef Shumpeter: Tadbirkor - novator, yaʼni yangi texnologiyalarini ishlab chiquvchidir
1961 y.	Devid Makkeland: Tadbirkor - gʻayratli, oʻrtacha tavakkalchilik sharoitida harakat qiluvchi odam
1964 y.	Piter Druker: Tadbirkor - yangi imkoniyatlardan foydalanilib, koʻproq foyda oluvchi odam
1972 y.	Albert Shapiro: Tadbirkor - bu tashabbuskor, iqtisodiy – ijtimoiy mexanizmlarni tashkillashtiruvchi tavakkalchilik sharoitida harakatlar qilib, kutilgan muvaffaqiyatsizlikni toʻla oʻziga oladigan odam
1983 y.	Gifford Pinsho: Tadbirkor - bu mavjud korxona sharoitida harakat qiluvchi, yaʼni korxona yaratuvchi tadbirkordan farqlanuvchi odam

“Tadbirkorlik” kategoriyasini ilmiy muomalaga kiritishda uni ilmiy nuqtai nazardan izohlashda R. Kantilop, K. Bode, I.X. Tyupen va Naytearlarning xizmati katta. Bu tushunchani fanga birinchi boʻlib R. Kantiloza kiritgan. U tadbirkorlik bozor talabi va taklifi oʻrtasidagi farqni sezgan holda ish tutishdek foyda keltirish xususiyati ekanligini, bu arzonga olib, qimmatga sotish uchun imkon berishni anglagan. Bu imkoniyatdan foydalana olganlarni, tavakkalchilik bilan ish tutuvchilarni “tadbirkor” lar deb bilgan. Demak, R. Kantilonning fikricha, tadbirkor-bozor

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th April, 2025

imkoniyatlarini ko'ra oladigan shaxs. U foyda olish uchun bu imkoniyatlardan tadbirkorlik bilan foydalanadi⁴.

O'zbekistonning mustaqillik yillarida tadbirkorlik muammosini iqtisodchi olimlarimiz darslik, o'quv qo'llanma, monografiya va ilmiy tadqiqotlari natijalari mujassamlashgan risolalarida bayon etganlar. Akademiklar K.X. Abdurahmonov, S.S. G'ulomov, I.I. Iskanderov, M.SH. Sharifxo'jayev, iqtisod fanlari doktorlari, professorlar Yo.A. Abdullayev, E.X. Maxmudov, N.M. Maxmudov, Z.Ya. Xudayberdiyev va boshqalar shular jumlasidandir⁵.

O'zbekistonlik olimlardan S.G'ulomov, A.O'lmasov, Yo.Abdullayev, X.Abulqosimov, M.Qosimova, X.Xo'jaqulov, E.Egamberdiyev, X.Boyev, D.Tojiboyeva, Sh.Shodmonov, A.Vahobov va boshqalar o'zlarining ilmiy ishlari va darsliklarida turli shakl va mazmunda ta'rif berib o'tganlar. Xususan: akademik S.G'ulomovning ta'rifiga ko'ra "Tadbirkorlikning muhim xususiyatlari - uning harakatchanligi va jo'shqinligidir. Tadbirkor o'zining fikri bo'yicha muvaffaqiyatga olib keluvchi yangi harakat usullarini, mahsulot turini va texnologiyani, iste'molchilar doirasini, mahsuloti va ko'rsata-digan xizmatining sifatini yaxshilash yo'llarini tinimsiz k,idiradi. Tadbirkor shunday insonki, u pul mablag'lari, materiallar va ishchi kuchini jamlashtirib (yangi mahsulot, yangi biznes, yangi ishlab chiqarish jarayonini tashkil etadi yoki ishni tashkil etishning takomillashganroq usulini yaratadi"⁶, prof. Yo.Abdullayev, prof. F.Karimov ta'rifiga ko'ra esa "tadbirkor – bu bozor iqtisodiyotida xo'jalik yuritishning asosiy subyekti hisoblanadi. Tadbirkor yakka shaxs sifatida ham, ishlab chiqarish omillarini birlashtiruvchi kishilar guruhi sifatida ham namoyon bo'lishi mumkinki, bu kishilar o'zlari ixtiyorida bo'lgan ishlab chiqarish vositalarini ish kuchi bilan, bu ish kuchini sotib olish va xo'jalik faoliyatida undan foydalanish yordamida birlashtiradilar"⁷.

⁴ Herbert. Linla. The Entrepreneur. –N. Y. 1982

⁵ G'ulomov S.S., Ahmedov D.K., Boyev X. Kichik va xususiy tadbirkorlik asoslari. - T.: 1996.-70 b. Abdullayev YO. Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari 100 savolga- 100 javob. T.: "Mehnat" 2002. - 156 b. M.SH. Sharifxo'jayev, YO Abdullayev Menejment T.: "Moliya". 2002-47-b. O'lmasov A., Sharifxo'jayev M. Iqtisodiyot nazariyasi.-T. 1995. - 528b.

⁶ G'ulomov S. Tadbirkorlik va kichik biznes.- T.: "O'qituvchi". 2002-32-b.

⁷ Abdullayev YO, Karimov F. "Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari".- T.: «Mehnat". 2000. – 9-b.

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th April, 2025

“Tadbirkor — yuridik yoki jismoniy shaxs sifatida muntazam ravishda faoliyat olib boruvchi insondir”. “Tadbirkorlik— qonun xujjatlariga muvofiq mahsulot ishlab chiqarish (ishlarni bajarish, xizmatlar ko‘rsatish) yo‘li bilan tavakkal qilib va o‘z mulkiy javobgarligi ostida foyda (daromad) olish, bandlikni ta‘minlash, bozorlarni mo‘l-ko‘lligini oshirishga xizmat qiluvchi tashabbuskor faoliyat hisoblanadi” .

Bir so‘z bilan aytganda, yuqoridagi ta‘rifda tadbirkorlikning har uchala jihati (bozorlarni to‘ldirish, foyda (daromad) olish, bandlikni ta‘minlash) ham mujassam holda ta‘riflangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 21 apreldagi “Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-5087 sonli Qarori
2. O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahriri), 2012 yil 2 may.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 27 martdagi “Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish ijtimoiy dasturlari doirasida amalga oshiriladigan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-5041 sonli Qarori
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Tadbirkorlik subektlariga davlat xizmatlarini ko‘rsatish mexanizmlarini takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2017 yil 1.02 dagi PQ-2750-sonli Qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 07 martdagi “Hududlarda aholini tadbirkor-likka keng jalb qilish va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4231-sonli Qarori.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Har bir oila - tadbirkor» dasturini amalga oshirish to‘g‘risidagi Qarori, 2018 yil, 07 iyun

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th April, 2025

8. Abulqosimov H.P. Shakllanayotgan bozor iqtisodiyotida inson omili va uni faollashtirish yo‘llari. Monografiya - T.: TMI nashri, 2005
9. Ahmedov F. Xonadon xo‘jaliklari va ularning istiqbollari // Jamiyat va boshqaruv. 2007, 1-son.
10. Abdullaev Yo., Yuldashev Sh.A. Maloy biznes i predprinimatelstvo. –T.: “Iqtisod –moliya”, 2008.
17. Abulqosimov H.P. O‘zbekistonda iqtisodiy islohotlar. –T.: Akademiya. 2008.
11. Abdurahmonova G.Q. Kichik biznesda aholini munosib mehnat tamoyillari asosida ish bilan ta‘minlashni takomillashtirish: iqt.fan.dok.diss. – T. 2016.
12. Агабекян Р.А. Современные теории занятости. М, 2001.
13. Пардаева Б. “Состав доходов и социальная защита населения”. 19 -е Международное Плехановские чтения. М.:2006 , с32-33.;
14. Разумов А.А. Россия: подготовка стратегии борьбы с бедностью, анализ и методологические подходы. – М., 2001. С. 15.
15. Райсин В.Й. Модели планирования уровня жизни. – М. “Экономикс”, 1987, стр 42-60
16. Saidov K.S. va boshqalar. Sotsial iqtisodiyot -T.: “O‘zbekiston”, 2006. 365;

INTERNET SAYTLARI:

17. www.state.uz
18. www.qashstat.uz.
19. www.gov.uz
20. www.mehnat.uz
21. www.ziynet.uz